

Utmaning av marknadsliberalismen – men inget sammanhållet alternativ

BOKANMÄLAN

Den radikala tankesmedjan Agora har under sex års tid givit ut årsböcker i form av antologier där man vill ge ett bidrag i relevanta samhällsfrågor. Årsboken för 2005 har temat full sysselsättning och som titeln antyder är ambitionen att ge ett alternativ till såväl marknadsliberalismen som den traditionella svenska modellen. Författarna argumenterar i boken för att Sverige står inför ett välfärdspolitiskt vägval, liksom under 1930- eller 1940-talen, och att det finns ett lockande alternativ i form av en tredje väg som för oss tillbaka till full sysselsättning och som därigenom räddar den svenska välfärdsmodellen.

Ansatsen att formulera en tredje arbetslinje är djärv och förtjänar respekt. Som redaktören Jonas Olofsson så riktigt påpekade på ett seminarium om boken är det dock snarare fråga om ett bidrag till diskussionen än ett enhetligt program. Något sådant finns nämligen inte i antologin men däremot ett flertal intressanta kapitel med ett företrädesvis kritiskt perspektiv på marknadsliberalismen. Uppfattningen om den traditionella svenska modellen är annorlunda, den är föråldrad medan marknadsliberalismen är fel kort och gott. I sammanlagt 12 bidrag diskuteras förutsättningarna i form av institutioner, könsuppdelning och långsiktig ekonomisk förändring, den svenska och europeiska sysselsättningspolitiken, en arbetsmarknadspo-

litik för full sysselsättning och slutligen ett avslutande kapitel om den amerikanska arbetsmarknadspolitiken.

Bidragen i boken är som sagt av olika karaktär och ingen enhetlig teoretisk positionering finns, mer än kritiken mot marknadsliberalismen. Keynesianskt tankegods samlas sålunda med strukturanalytiska och andra heterodoxa bidrag och mer ”avideologiserade” artiklar. Generellt är kapitlen väl skrivna och läsaren störs föga av att så många olika författare varit inblandade.

Ekonom-historikern Jonas Olofssons inledande kapitel sätter dagordningen för antologin och lägger också fast problembilden. Sverige är i dagsläget långt från full sysselsättning och detta innebär på längre sikt ett avgörande problem om vi vill fortsätta finansiera våra välfärdssystem via skattsedeln. Lösningen på detta problem ligger dock inte i marknadsliberala reformer utan i att fortsätta hävda välfärdsstaten, den svenska kollektivavtalsmodellen på arbetsmarknaden och begränsa inkomstskillnaderna.

Jonas Agells bidrag behandlar institutionerna på arbetsmarknaden och då främst kollektivavtalen och de försäkringssystem, lagar och regler som styr lönebildningen. Agell lyfter på flera ställen fram att dessa regelverk kan vara ett hinder för en dynamisk och växande arbetsmarknad, men menar ändå mot en historisk bakgrund att åtminstone vissa av dessa institutioner fyller en viktig funktion och förbättrar ekonomins funktionssätt. På samma sätt som människor försäkras sig själva och sin egen-

Jonas Olofsson (red):
Den tredje arbetslinjen
– Bortom den svenska
modellen och marknads-
liberalismen, Agora,
2005, 243 sidor, ISBN
91-89483-44-8.

dom på privata försäkringsmarknader används dagens arbetsmarknadsinstitutioner som ett slags kollektivt försäkringsinstrument med syftet att skydda sig mot osäkerhet om sin framtida lön. Att särintressen spelat roll när systemen utformades tillstår Agell, som dock menar att ursprunget till de moderna institutionerna på arbetsmarknaden är den osäkerhet som människor upplevde under industrialiseringen eller i samband med svåra ekonomiska kriser.

Agell förnekar inte att flera av dagens system är illa utformade om syftet är att öka incitamenten till arbete, men att de sociala skyddsneten i grund och botten är förnuftiga sätt att hantera risk och skapa säkerhet i en föränderlig värld. Agells kapitel är ett viktigt inlägg i debatten om regelverkens ursprung och effekter men kan knappast – och det påstås inte heller – sägas vara ett grundskott mot de förslag som framförts om reformer på arbetsmarknaden.

Åsa Löfströms kapitel ”En könsdelad arbetsmarknad på gott och ont” behandlar könsuppdelningen på arbetsmarknaden och vilka konsekvenser den kan tänkas få. Ett internationellt mönster är att ju högre den kvinnliga förvärvsfrekvensen är desto större tycks könssegregeringen inom arbetslivet bli. Även om kvinnor tagit sig in på ett flertal yrkesområden är stora delar av arbetsmarknaden fortfarande kraftigt könspräglade.

Löfströms huvudförklaring till könssegregeringen, som förvisso minskar men fortfarande är påfallande hög, är att ålderdomliga uppfattningar om kvinnors roller och egenskaper står som hinder i vägen för kvinnorna. Den inledningsvis ställda frågan om det är möjligt att nå full sysselsättning igen med en kraftigt könsuppdelad arbetsmarknad behandlas dock mycket sparsmakat. Någon riktigt vass argumentation kring varför det blir omöjligt att få full syssel-

sättning om könssegregeringen skulle fortbestå ges inte.

Ekonomhistorikern Lennart Schön har i sitt kapitel ”Arbetsmarknaden i ett långsiktigt perspektiv” behandlat den ständigt aktuella frågan om arbetslösheten har teknologiska orsaker. Schöns kapitel utgår från den i Lund utvecklade strukturanalytiska modellen där man väljer att se ekonomisk tillväxt och utveckling ur ett schumpeterianskt och dahménst perspektiv snarare än från de neo-klassiska jämviktsmodellerna. Vid flera tillfällen pekar Schön på likheten mellan dagens situation och 1920-talet som ju också var en rationaliseringsfas i ekonomin. Frågan är om den rationalisering vi ser bland företagen, delvis betingad av en växande konkurrens på marknaderna, ger upphov till ökad arbetslöshet. Schön hävdar att detta beror på om den höga produktiviteten och den potentiella inkomstökningen kan användas för att stimulera expansiva delar i ekonomin, dvs investeringar som vidgar arbetsmarknaden; i annat fall fortbestår den höga arbetslösheten.

Lennart Erixon lägger i sitt kapitel om Rehn-Meidner-modellen tonvikt vid hur modellen ska kunna förnyas och anpassas till den globaliserade värld vi numera lever i. En viktig beståndsdel i Rehn-Meidner-modellen var att pressa företagets vinstnivå för att få ett större omvandlingstryck i ekonomin. Men hur fungerar detta i en alltmer globaliserad värld där kapitalet flödar fritt över gränserna? Efter att han vänt och vridit på argumenten landar Erixon i slutsatsen att Sverige kan pressa ned vinstandelarna och ändå behålla framgångsrika och jobbskapande företag i landet.

Rehn-Meidner-modellens kritik mot inkomstpolitik eller försöken från fackföreningarna att visa löneåterhållsamhet i avtalsrörelserna är något som författaren delar. Det som egentligen har stoppat löneökningarna i Sverige är

snarare arbetslösheten och osäkerheten på arbetsmarknaden än industriavtalet. Dessutom har den löneåterhållsamhet som fackföreningarna visat och de uppdrivna vinstnivåerna verkat som en broms för en nödvändig strukturomvandling. Som så ofta fokuserar Erixon på omvandlingstryckets roll för att stimulera den kreativa förstörelsen inom branscher och han ser gärna att löneförhandlingarna samordnas för att få en rimlig fördelningspolitik. Ansatsen att formulera ett alternativ till den rådande ekonomiska politiken är vällovlig även om jag gärna hade sett något om hur denna ekonomiska politik skapar incitament för nya företag att födas och växa. En intressant poäng – eftersom antologins tema ju är full sysselsättning – hade varit att lyfta fram Gösta Rehns tänkande kring behovet av flexibilitet i arbetslivet. Rehn var ingen okritisk anhängare av de arbetsmarknadsregleringar som infördes under 1970-talet utan hans farhåga var att detta system lätt kunde bli alltför inflexibelt.

Jörg Huffs Schmid står för det bidrag som analyserar EUs roll och möjligheter att skapa sysselsättning och social sammanhållning i Europa. Huffs Schmid argumenterar för att den makroekonomiska politiken borde läggas om i mer expansiv riktning. Den strukturpolitiska minimalism som EU ägnar sig åt kan enligt Huffs Schmid inte utjämna de ekonomiska skillnaderna inom unionen utan måste ersättas av en betydande ökning (3-4 gånger) av strukturfonderna. Förslagen som presenteras väntar åt att blåsa liv i idén om keynesiansk stimulanspolitik på EU-nivå. Ett allvarligt problem med förslaget om mångdubblade strukturfonder – som inte alls diskuteras – är att det resultat fonderna har presterat hittills för att få fart på tillväxten inte är uppmuntrande. Är då verkligen ”more of the same” lösningen?

Nästföljande kapitel av Göran Bru-

lin ”Regionalisera arbetsmarknadspolitiken!” tar oss tillbaka till Sverige igen. Huvudbudskapet är att regionernas roll paradoxalt nog har ökat i takt med globaliseringen. Därför måste arbetsmarknadspolitiken baseras på kommunala och regionala förutsättningar att utveckla näringslivet. De numera så populära tankarna om nätverk eller samarbete mellan företag blir motorn i denna regionala dynamik. Även om kapitlet är spännande läsning hade jag inte haft något emot att relevant forskning om arbetsmarknadspolitiken och dess effekter, inte minst vid IFAU, hade nyttjats flitigare.

Redaktör Jonas Olofssons kapitel ”En ny arbetslinje” tar sig an frågan om drivkrafterna bakom de förändringar av arbetsmarknadspolitiken som ägt rum under två decennier. Olofsson belyser inledningsvis att en grundläggande förändring av arbetsmarknadspolitikens sammansättning faktiskt har ägt rum. De förändrade förutsättningarna har att göra med egenskaperna hos arbetskraften; fler är långtidsarbetslösa och svårigheterna för ungdomar, invandrare och arbetssökande med svag utbildning att ta sig in på arbetsmarknaden tilltar. Men därtill har också karaktären på jobben förändrats. Arbetsmarknaden tenderar att segmenteras varigenom inträdeshindren har ökat. På så sätt har arbetsmarknadspolitiken förändrats i riktning mot mer åtgärder för att aktivera s k utsatta grupper och mindre mot rent yrkesförberedande åtgärder. För att möta dessa nya utmaningar pekar Olofsson på behovet av starka partsorganisationer vilka kan samarbeta inom ramen för s k omställningsavtal.

Pernilla Anderssons och Eskil Wadensjöes kapitel om bemanningsföretagen är ett intressant försök att analysera deras roll i relation till arbetsmarknadspolitiken. Frågan de ställer är om bemanningsföretagen kan användas som ett arbetsmarknadspolitiskt medel.

Empiriskt finns det belägg för att vissa arbetslösa, företrädesvis de med stor flexibilitet, men inte alla, har fått ökade möjligheter till fasta arbeten. En intressant poäng är att detta exempel faktiskt visar att liberaliseringar och avregleringar kan ge utrymme för entreprenörer att skapa jobb i en ny sektor.

Ett mycket angeläget kapitel av Kristina Mårtensson och Irene Wennemo behandlar resultatet av 1990-talets utbildningssatsningar. Eftersom alla, eller i stort sett alla, har betonat utbildningens betydelse för tillväxten blir det desto viktigare att undersöka konsekvenserna av de massiva utbildningssatsningar som genomförts. Intressant är att Sverige under 1990-talet i jämförelse med OECD presterar förhållandevis dåligt när det gäller gymnasieutbildningen och att Komvux inte tycks fånga upp de som misslyckas i gymnasiet. Den viktiga frågan om yrkesutbildningens roll lyfts också upp och i likhet med bokens redaktör Jonas Olofsson ser författarna fördelar med att stärka kopplingen till arbetslivet inom denna utbildningsform och dessutom samverka mer med arbetsmarknadens parter.

Ett något annorlunda och märkligt kapitel är författat av den finländske ekonomen och vänsterpolitikern Jan-Otto Andersson. Under titeln "Grundinkomst och medborgarlön för en postfordistisk arbetsmarknad" argumenterar han för en grundinkomst åt alla och medborgarlön för dem som utför ett nyttigt socialt arbete. Detta kapitel går stick i stäv med bokens huvudtema, nämligen att arbetslinjen måste återupprättas för att rädda välfärdsstaten. Anderssons system med flera bidragsformer, vissa ovillkorade och andra under villkor, innebär, oavsett vad vi kallar systemen, att en grupp – via skattsedeln – ska betala en annan för att göra ingenting eller nästan ingenting. En grupp människor försvinner då i praktiken permanent

från arbetsmarknaden och visionen att komma tillbaka till full sysselsättning kan uppges.

Ett av de tyngsta bidragen avslutar antologin. David Howell argumenterar där för att den amerikanska arbetsmarknadspolitiken inte är ett alternativ. Howell granskar i detta kapitel de försök till reformering av arbetsmarknaden som har gjorts men som i första hand är rekommendationer av exempelvis OECD, IMF och EU. Den sk stelhetsförklaringen bakom den växande arbetslösheten ställs här emot några alternativa mer landspecifika hypoteser. Stelhetsförklaringen säger i korthet att arbetslösheten i västvärlden beror på hur arbetsmarknadens institutioner är riggade. Generösa ersättningsystem för människor som inte arbetar, starkt anställningskydd, starka fackföreningar och omfattande kollektivavtalstäckning har satt marknadsmekanismerna ur spel och drivit upp minimilöner och andra kostnader för arbetsgivare som vill anställa. Howell ifrågasätter att något samband finns och menar att de studier som tyckt sig belägga stelhetsförklaringen, inte minst av Stephen Nickell, ofta har metodmässiga brister. Med bättre mått på de institutionella faktorerna och andra tidsperioder försvinner ofta sambanden eller försvagas kraftigt.

Hur förklarar då Howell arbetslöshetens trendmässiga ökning under 1980- och 1990-talen? Genomgående är att han söker mer nationsspecifika förklaringar. Stor tonvikt läggs också vid hur länderna har skött sin makroekonomiska politik och då inte minst penningpolitiken. En alltför stram och inflationsbekämpande hållning blir ofta boven i dramat.

Blir då slutsatsen av boken att marknadsliberala reformer och avregleringar kan avskrivas som lösning på problemen på svensk arbetsmarknad? Knappt. Någon sammanhållen argumentation

för vilken alternativ politik som skulle kunna bemästra arbetslösheten presenteras inte. Om man däremot läser antologin som en samling intressanta bidrag där olika aspekter av arbetsmarknaden diskuteras blir omdömet betydligt välvilligare. Mångfalden och bredden i boken är betydande och den är så lättläst att även personer utan nationalekonomisk skolning kan ta till sig argumentationen. Om något saknas i boken är det en diskussion om grunden för hela arbetslinjen, nämligen företagets och

företagandets roll och betydelse för att skapa utvecklingskraft och i slutänden nya jobb. Göran Brulin är den ende som explicit tar upp och kort diskuterar det faktum att det inte skapas tillräckligt många nya jobb i den takt som gamla jobb försvinner i Sverige. Den utmaningen hade varit värd att avsätta mer plats för.

Henrik Lindberg

Fil dr i ekonomisk historia, Ratio och Uppsala universitet.